

O ISTINI

UVOD

Otvoreno laganje i prava neodgovornost prema činjenicama, u šta su se tokom 2016. upuštali političari u Britaniji i Americi, doveli su do ideje da živimo u „post-istinitom“ okruženju. To je kanonizovano kada je *Oxford Dictionaries* ovu riječ izabrao za riječ godine, definišući je kao pridjev „koji se odnosi na ili označava okolnosti u kojima su objektivne činjenice manje uticajne u oblikovanju javnog mišljenja nego pozivanje na emocije i lična uvjerenja“. Kada je savjetnica predsjednika Donalda Trampa Kelijen Konvej opisala očigledno lažne tvrdnje o broju prisutnih na njegovoj inauguraciji kao iznošenje „alternativnih činjenica“, to je bio tek vrh ogromnog ledenog brijega direktne obmane i čiste indiferentnosti prema istini koja je, kako se čini, zahvatila politiku i u Sjedinjenim Državama i u Ujedinjenom Kraljevstvu. Zabrinutost su izrazili mnogi ugledni komentatori.¹

Naravno, laganje u političke svrhe nije ništa novo. Prije otprilike 500 godina, u čuvenom XVIII poglavlju *Vladaoca*, Makijaveli je rekao da vladar države mora biti „veliki lažov i simulant“, te nema sumnje da su propaganda, spinovanje, pristrasnost, iskrivljena tumačenja, pogrešna usmjerenja, nerealna obećanja i prećutkivanje nezgodnih činjenica prisutni koliko i politika. U devetnaestom vijeku, političar Džozef Čembrlen je rekao za premijera Bendžamina Dizraelija da on nikad nije izrekao istinu izuzev slučajno, a i drugi uvaženi političari su govorili da ukoliko nekad i kaže istinu, on joj odmah dodaje laž, samo da ostane u formi. U 2004, jedan od portparola Džordža Buša, vjerovatno Karl Rouv, anticipirao je Kelijen Konvej podsmijavajući se „na stvarnosti zasnovanoj zajednici“ ljudi koji „vjeruju da se rješenja javljaju iz razboritog razmatranja neposredne stvarnosti“. Istina, impli-

---

¹ Knjige objavljene ove godine (2018) uključuju: *Post-Truth: Why We Have Reached Peak Bullshit and What We Can Do About It*, Evana Dejvisa (Little, Brown), *Post-Truth: The New War on Truth and How to Fight Back*, Metjua D'Ankona (Ebury Press) i *Post-Truth: How Bullshit Conquered the World*, Džejmsa Bola (Biteback Publishing).

cirao je, za male ljude i gubitnike, ne za one koji pokreću svijet. Stoga su se komentatori koji su pisali kako je novi i zlokoban virus pušten u svijet 2016. borili da nam objasne šta se tačno promijenilo.

Mnogi su mislili da je virus možda opisan u užasnoj viziji totalitarne kontrole „istine“ u knjizi Džordža Orvela *1984*, a kao rezultat toga, knjiga se vratila na vrh lista najprodavanijih naslova. Roman *1984* je napisan kao Orvelov odgovor na crnu maglu propagande koja je pratila španski građanski rat u kojem se Orvel borio. U njemu Partija koja vlada Okeanijom kontroliše sistematsko osiromašenje jezika do tačke u kojoj jednostavno ne preostaju načini na koje bi se moglo artikulirati neslaganje sa partijskom verzijom istine. Drugačije mišljenje postaje jednostavno nedostupno. Međutim, nije jasno da li je ovo dobra analogija bilo čemu što se dogodilo u 2016. Ostalo je savršeno moguće izraziti neslaganje sa divljim izjavama predsjednika Trampa ili ismijavati se ludim obećanjima pro-Brexit političara u Britaniji. Milioni ljudi su to činili, iako su mnogi nasjedali na te priče. Nedostatak jezičkih resursa nije bio uzrok izostanka bilo kakvih dramatičnih promjena.

Smatram da je bilo važnih promjena u političkoj atmosferi tokom 2016, ali ne mislim da su bile mnogo povezane sa sve manje vrijednim konceptom same istine. Na kraju krajeva, izvan grozničavog svijeta politike, istina ima dovoljno sigurno uporište. Kleveta je i dalje ozbiljan prekršaj, a još uvijek se nadamo da naši piloti i hirurzi znaju šta rade. Umjesto toga, rekao bih da su postojale dvije isprepletene promjene i jedan žalosan, suviše ljudski odgovor na njih.

Prva promjena je bila širenje izvora iz kojih su ljudi primali vijesti, posebno na internetu. U malim zajednicama, u kojima ljudi imaju konstantnu međusobnu interakciju, reputacija vrši kontrolu ljudskih sklonosti ka obmani. Laganje i gafovi donose njihovim autorima kazne. Oni gube kredibilitet, pa čak i mogućnost izdržavanja i sigurnost. Ali zaštićeni anonimnošću interneta, ljudi se osjećaju kao da mogu reći ono što žele, a mnoge stranice rade upravo to. Jedna od rijetkih stvari u kojoj je predsjednik Donald Tramp u pravu jeste da su ljudi bombardovani lažnim vijestima.

Nedostatak jeste taj što političari poput Trampa često izgledaju odgovorni za to, što dovodi do druge promjene. Ta je da čak i kada su uhvaćeni na djelu, političari se osjećaju sposobnim da otresu svoju ležernost u vezi sa istinom. U Britaniji je cjelokupna kampanja o izlasku iz Evropske unije vođena na obećanjima o uštedi velike količine novca koji bi se sačuvao za mnogovoljeni Nacionalni zdravstveni ser-

vis, ukoliko bi izašli. Dva dana kasnije, nakon iznenađujućih rezultata referenduma u korist izlaska, svaki političar koji je to obećavao priznao je da je u pitanju bila potpuna izmišljotina. Ipak, čini se da nijedan nije osjećao bilo kakav stid ili kajanje, te, što je još gore, ni narod ih nije kaznio zbog laganja. To je postalo sasvim uobičajeno. Sadašnji ministar spoljnih poslova Boris Džonson, izgradio je svoju karijeru na seriji iskrivljivanja istine, ali smatra se sposobnim da odvrati ljutnju i nepovjerenje pomoću mučne parade lažnog šarma.

Ukoliko neko nema šta da izgubi kada se uhvati u laži, vjerovatnije je da će i lagati. Post-sramno okruženje bi impliciralo post-vjerodostojno okruženje, koje bi zauzvrat vodilo post-pouzdanom okruženju. Ukoliko ne možete znati da li je neko hronično opušten u vezi istine, pravi odgovor bi zasigurno bio uzdržati se od suđenja. Ne vjerujte svemu što kažu dok se s time bolje ne upoznate. Nažalost, čini se da to nije posljedica dviju promjena. Umjesto toga, prečesto ljudi koji smatraju da su uskraćeni za pouzdan izvor informacija, biraju da vjeruju onome što bi željeli da bude istina. Ovo je potaknuto balkanizacijom izvora vijesti: Breitbart News i Fox News izbacuju stvari koje su privlačne jednoj vrsti pratilaca, a ISIS stranice, objavljujući stranice teorija zavjere i stranice koje poriču klimatske promjene, čine to isto za druge. Opasnost je tada u zatvaranju ljudi u sopstvene zapečaćene svjetove, u kojima odbacuju bilo kakve informacije ili dokaze koji se suprotstavljaju njima prihvatljivom pogledu na koji su naišli. Filozof Čarls Sanders Pers, koga ćemo često sretati u ovoj knjizi, smatrao je nelagodnost održavanja u sumnji kao glavni motivator želje za izvjesnošću – bilo kakvom izvjesnošću. Na taj način nam je suviše ljudski odgovor pred uzmicanjem srama i povjerenja dao kreštavu kakofoniju konkurentskih dogmi.

Ovo može prouzrokovati krizu demokratskih politika, svodeći ih na svađu na igralištu, ali to po sebi nije kriza samog koncepta istine. Ono to i ne može biti, jer mi se oslanjamo na ovaj pojam upravo kao što očajnički tražimo istinu od političara i političkih internetskih stranica. Ne bismo očajavali kada ne bismo bili svjesni da smo izgubili nešto. Nadalje, potrebno je određeno povjerenje u neku istinu na nekom mjestu, čak i kako bismo prepoznali one poput Trampa ili Džonsona, koji ne mare za nju. Ovo se može vidjeti ako ponovo pogledamo definiciju „post-istine“ *Oxford Dictionary*-ja. Reći da su objektivne činjenice sada manje uticajne u oblikovanju javnog mnjenja nego pozivanje na emocije implicira da postoje takve stvari poput objektivnih činjenica, a pošto identifikovanje činjenica i identifikovanje istina jesu potpuno

ista stvar, u stvarnom post-istinitom okruženju ne bi bilo ljudi koji bi to mogli reći ili čak razumjeti. Ukoliko bi koncept istine nestao, sa njim bi nestao i koncept činjenice. Slično tome, ne možete koristiti koncept gafa ili preseravanja bez prešutnog upućivanja na odgovarajuću koncepciju istine. U cijjenjenom pregledu Harija Frankfurta *O preseravanju (On Bullshit)*, konkretan porok seratora je što oni daju izjave bez brige o istini koja je zajednička i onima koji govore istinu, koji se žele pozivati na nju, i lažovima, koji se žele pozivati na njenu suprotnost. Dakle, smislenost samog preseravanja ukazuje na smislenost istine i brige za istinu. Jedino u suprotnosti sa ovim preseravanje može postojati, baš kao što krivotvoreni novac pretpostavlja postojanje pravog novca. Hronični seratori su različiti upravo zbog nedostatka brige koju ostatak nas ima.

Misliti da smo „post-“ bilo šta ukazuje na nostalgiju za prošlošću koja i sama može biti mitološka. Ukoliko s ovim na umu ispitamo definiciju *Oxford Dictionaryja*, iskrsavaju drugi procjepi. Da li je možda ikada postojao svijet u kojem je pozivanje na emocije i lična uvjerenja bilo slabije od pozivanja na objektivne činjenice? Ako uzmemo najprije emocije, teško da je obeshrabrujući novi fenomen to da je moguće uticati na ljudska uvjerenja preko njihovih nada, žaljenja i strahova (Frensis Bekon je lamentirao nad istim tendencijama početkom sedamnaestog vijeka). Potom, da li je stvarno razumno upoređivati „lična uvjerenja“ i „objektivne činjenice“? Da bi se pokrenuo narod, objektivne činjenice moraju postati lična uvjerenja. Samo ukoliko vjerujem da postoji autobus koji juri prema meni, ja odskačem s njegovog puta. Ukoliko bi postojao autobus koji juri prema meni („objektivno“), ali ja to ne mogu direktno osjetiti niti imati naznake o njegovom dolasku, ne bih se trudio da skočim, a moja vjera bi ilustrovala prednost – ne, već nužnost – ustrojavanja ličnog uvjerenja sa objektivnom činjenicom. Dakle svi misle da su neke stvari istinite i pitaju se jesu li druge takođe. Čak su i „postmoderni“ filozofi, koji su se odredili kao skeptični u vezi pojma istine, radili tako. Da bi uopšte živjeli svoje živote, Žak Derida i njegovi sljedbenici su morali znati stvari poput vremena polaska njihovog voza, cijene taksija ili da li su im cipele bile na pravoj nozi. Život van zajednice utemeljene na stvarnosti zaista nije opcija.

Postojali su zaista filozofi koji su tvrdili da su skeptični oko samog pojma istine. Međutim, često se ispostavljalo da su oni skeptični bilo oko mogućnosti njenog dosezanja u jednoj domeni ili drugoj, bilo da su zabrinuti zbog statusa mogućnosti koja nas vodi da damo jednu ili

drugu interpretaciju stvari. Oni se plaše da vidimo stvari kroz iskrivljena sočiva. Oni su glasnici poniznosti, a ponekad su dobro usmjereni. No, oni sami po sebi ne kazuju da možemo djelovati bez ideje istine same. Svi dobro znamo u sebi u svakodnevnom životu: razlika između toga da li je istina da je gljiva otrovna i toga da je to laž, jeste razlika između smrti i dobre večere. Ukoliko ste na suđenju za zločin za koji ste nevini, nadate se da je sud sklon utvrđivanju istine.

Osnovni razlog zbog kojeg koncept istine neće nikada umrijeti jeste taj što vjerovanje u bilo šta znači odrediti se po pitanju istinitosti toga. A mi ne možemo bez uvjerenja, budući da ga planiranje i djelovanje u svijetu zahtijevaju. Ovo su odbrane koje razvijam u ovom malom eseju, pokazujući zašto, čak i u veoma spornim područjima, koncept istine preživljava.

Pružajući ruku visoko kako bi dosegnuo zvijezde, prečesto čovjek zaboravi cvijeće pod svojim nogama.

Jeremy Bentham

Ne smijemo početi govorom o čistim idejama – mislima lualicama koje gaze javne puteve bez ikakvog ljudskog staništa – već moramo početi sa ljudima i njihovim razgovorom.

C. S. Peirce

DIO I

KLASIČNI PRISTUPI

Postoji tračak božanstvenosti koji se nadvija nad konceptom istine. Istina je svrha ispitivanja, cilj eksperimenta, standard koji signalizuje razliku između toga da je ispravno vjerovati u nešto, ili da je pogrešno postupiti tako. Moramo je uvažavati, jer smo u njenoj odsutnosti zbunjeni ili izgubljeni ili čak upućeni pogrešnim putem, u potpunosti na krivoj stazi. Obmana je uvreda ovoj božanstvenosti, isto kao i uvreda njenom cilju. Ponekad, možda čak češće nego što to mislimo, istina sebe skriva, a mi se trebamo nositi sa pojednostavljenjima, modelima, idealizacijama, analogijama, metaforama, čak mitovima i fikcijama.

Sve to može biti korisno, ali mi mislimo o njima kao o načinu dolaska do oltara istine. Ponekad se moramo pomiriti sa pukim mnjenjem ili nagađanjem, ali bogu istine najbolje služe propratna božanstva, poput razuma, opravdanosti i objektivnosti. Jednom kad je dosegemo, istina znači koristi poput znanja i, možda najvažnije, uspjeha u nošenju sa svijetom.

Teologija je ta koja pokušava, sa sumnjivim uspjehom, da razmrsi prirodu drugih bogova, ali filozofija je ta koja se rve sa prirodom istine. Kako ona to radi?

1

KORESPONDENCIJA

Dobra mapa odgovara pejzažu. Ako, u saglasnosti sa konvencijama mapiranja, postoji simbol koji pokazuje put na nekom mjestu, onda taj put tamo i postoji, ako pokazuje rijeku, onda ta rijeka postoji, i tako dalje. Konvencije nisu uvijek očigledne. Mi možda i ne znamo koji komad zemlje mapa opisuje (uzmimo gusarske mape s blagom), i možda ne znamo konvencije. Kratka crvena linija ne izgleda možda poput ceste, a tanka plava linija ne liči baš na rijeku, dok neke mape zanemaruju konvencije koje drugi koriste. Poznat je primjer da se udaljenost prikazana između stanica na klasičnoj mapi londonske podzemne željeznice ne poklapa sa stvarnom udaljenošću na zemlji na sistematski način, dok je sa većinom mapa to slučaj. Stoga je čitanje mapa vještina kojoj se treba naučiti. Ali jednom kada se konvencije razumiju, dobra mapa će odgovarati onome što se nalazi na zemlji. Dobar portret odgovara licu u još većoj mjeri, jer portret može značajnije ličiti na lice – neko bi mogao čak zamijeniti jedno lice s drugim na lošem svjetlu – dok mapa najčešće ne izgleda poput pejzaža. I jedno i drugo, naravno, može krenuti naopako. Loše mape ili portreti ne odgovaraju svojim metama na način na koji bi trebalo.

Koje vrste stvari su istinite? U našem istraživanju, ostavićemo po strani smisao po kojem bi prijatelj mogao biti istinski (tj. lojalan) ili bi vladar mogao biti istinski (tj. ispravan). Ovde se bavimo samo stvarima koje tvrdimo ili o kojima mislimo. One se standardno prenose izričnim rečenicama, koje koristimo kako bismo tvrdili da nešto *jeste* slučaj. Mogli bismo reći da su vjerovanja izražena takvim rečenicama

istinita, ili možda misli ili tvrdnje ili sudovi ili premise. Pitanja sama po sebi nisu ni istinita ni lažna, iako se na njih može odgovoriti istinito ili lažno. Niti su naređenja ni komande, iako se one mogu poslušati ili ne poslušati. Ukoliko posmatramo misli kao istinite ili lažne, takođe ćemo primijetiti da se može misliti i bez izricanja. Ja se mogu pitati da li neko jede meso, i onda, otkrivajući da jede, izreći istu takvu misao oko koje sam neodlučan. Ukoliko nije izražena, misao nije kriva što je pogrešna – mi možemo izdvojiti vrijeme ugodno se baveći mislima koje nisu istinite – ali tvrdnja ili mišljenje bi trebalo da budu istiniti ili pogrešni. Stoga ću u onome što slijedi govoriti o mišljenjima i tvrdnjama kao primarnim kandidatima za istinitost ili lažnost. Za uvjerenje se kaže da je identifikovano svojim sadržajem, što je ugrubo zbir onoga što ga čini istinitim ili lažnim.

Uvjerenja u ovom smislu su javno vlasništvo. Ja mogu vjerovati istu stvar u koju ti vjeruješ, a mogućnost komunikacije počiva na tome. Uvjerenja takođe mogu biti zajednička ljudima koji govore različitim jezicima, iako može biti poteškoća oko tačnog prevođenja. Kako bih istražio istinu, ostaviću po strani pitanje da li mogu postojati mišljenja koja se ne mogu izraziti, to jest, koja nemaju nikakva jezička sredstva. Ljudi često pretpostave da mogu, zbog iskustva nedostatka riječi, zbog mišljenja da postoji nešto da se iskaže, ali ne znamo šta. Ipak, kada se nalazimo u tom frustrirajućem stanju, mi tragamo uokolo za nečim što bismo rekli, što je u stvari isto kao traganje za vjerovanjem u nešto. U ovom stanju, istovremeno ne znamo šta da vjerujemo i šta da kažemo. Slično tome, možemo pripisivati mišljenje ili vjerovanje životinjama, koje nemaju način jezičkog izražavanja. Ali kada to činimo, mi sami možemo reći šta mislimo da one vjeruju: ukoliko na osnovu njenog izbjegavajućeg ponašanja kažemo da kokoška vjeruje da su neka od zrna otrovna, mi smo pronašli riječi da izgovorimo ono što mislimo da ona vjeruje.

Prva prirodna stvar koju možemo izreći o istinitim mišljenjima je da bi i ona, poput portreta ili mapa, trebalo da odgovara nečemu. Trebalo bi da odgovara činjenicama – onome kakav svijet jeste. Ovakav pogled se standardno pripisuje Aristotelu: „Reći za ono što jeste da jeste, ili za ono što nije da nije, jeste istina.“ Istiniti iskazi govore onako kako jeste; istinita mišljenja shvataju činjenice na pravi način. Svijet ih nosi.

Filozofi često govore čudne stvari, ali niko ne poriče da istinita mišljenja odgovaraju činjenicama: to se podrazumijeva, banalnost u koju niko ne sumnja. Ono u šta filozofi zaista sumnjaju jeste da li je

ovo korisno reći ili je više od puke nominalne ili verbalne ekvivalencije. Bilo šta što nosi naziv *teorija* korespondencije istine mora reći više. Ona mora dodati da pojam odgovaranja činjenicama predstavlja ključ za razumijevanje same istine, a mnogi filozofi su zaista sumnjali u to. Oni se plaše da je „odgovaranje činjenicama” samo razrađeni sinonim za „istinu“, prije nego korisno objašnjenje pojma. Pitanje je da li imamo dobro razumijevanje činjenica, kao kategorija, i korespondencije kao relacije koju mišljenje ili iskaz mogu da im prenesu. A filozofi zaista nalaze teškoće sa svakim od ovih.

U stvari, to nije dovoljno reći. Mnogi od najuticajnijih filozofa prethodnih nekoliko vijekova su se nadmetali da izraze dovoljno prezira prema ideji da nam korespondencija pruža stvarnu *teoriju* istine ili objašnjenje pojma. „Ideja korespondencije nije toliko pogrešna koliko je prazna“, kaže Donald Dejvidson (Davidson, 2000, p. 66). „Intuiciju da je istina korespondencija treba iskorijeniti radije nego objasniti“, kaže Ričard Rorti, ponavljajući izjavu Pitera Strosona da „teorija korespondencije zahtijeva ne pročišćenje, nego eliminaciju“ (Rorty, 1990, p. 79; Austin, Strawson & Cousin, 1950, p. 129). Drugi velikani poput Nelsona Gudmana, Vilara van Ormana Kvajna, Hilarija Patnama i Jirgena Habermasa rekli su slično.

Da bismo razumjeli ove napade, najprije razmotrimo činjenice. Mnoge ljude unerveže neke kategorije činjenica. Ljudi se često pitaju da li postoje etičke činjenice (s obzirom na neprestana etička neslaganja) ili da li postoje estetičke činjenice (s obzirom na tvrdoglave razlike ukusa i sklonosti). Ovo su područja u kojima su činjenice u najboljem slučaju neuhvatljive, a moguće i nepostojeće. Nasuprot tome, možemo misliti na dobre, konkretne činjenice poput onih koje potpadaju pod naše opažanje: činjenica da se ispred mene nalazi računar dok pišem, ili da nosim cipele, na primjer. Ali opet, činjenica je i da se lav ne nalazi ispred mene (negativna činjenica) ili činjenica da ako ja pokušam da se krećem u određenim pravcima, nabasaću na zid (kondicionalna ili hipotetička činjenica). Da li ja srećem ove činjenice na isti način na koji srećem računar i cipele? Ja jesam siguran u njih, u to nema sumnje. Ali moje pouzdanje nije dobijeno na osnovu onoga što vidim koliko na osnovu onoga što ne vidim, ili na šta nabasam. To je *interpretacija* moje situacije. Ali da bi se interpretirala situacija, znači samo imati *vjerovanje* o tome. Sada se, ipak, čini da je doći do činjenice, poput te da se ispred mene ne nalazi lav, približno jednaka stvar vjerovanju da se ispred mene ne nalazi lav. A činjenica tada gubi svoj status nezavisnog

entiteta kojem mišljenje mora da korespondira. Mi možemo uporediti mapu i pejzaž, ili portret sa licem: ovdje je jedno, a ovdje je drugo. Ali ne možemo uporediti činjenicu i naše mišljenje, ukoliko ono smatra za činjenicu da je to-i-to potpuno jednako kao i naše vjerovanje da je to tako-i-tako. „Ako bismo poznavali činjenicu samo putem medijuma naših sopstvenih ideja, original bi nam vječno izmicao“ (Blanshard, 1939: 268).

To je kao da se u našem umu činjenice spajaju u vjerovanje. Nije slučajno da se činjenice identifikuju sa samim izričnim rečenicama kao vjerovanja: to je logika koju smo im dali. To nije dar svijeta, nezavisna „stvar“, uz računar i cipele, koje naš um ima sreću da je sposoban oslikavati. Mi smo ti koji govorimo stvari, i dok to činimo, koristimo iste rečenice da identifikujemo i naša vjerovanja i ono za šta se nadamo da su činjenice.

Naravno, mi možemo (i moramo) insistirati da je činjenica o sobi, da se u njoj ne nalazi lav, jedna stvar, a činjenica o meni, da sam ja u to uvjeren, druga stvar. One su nezavisne: soba može biti bez lava iako ja nemam mišljenje da li ga je bilo, i ja mogu nažalost biti uvjeren da u njoj nema lava, iako to nije slučaj. Istraživanje sadržaja sobe nije isto što i istraživanje sadržaja mog vjerovanja o tome. Ali to samo znači da jedan sud, da se u sobi ne nalazi lav, nije isto što i drugi, sud da ja, Simon Blekburn, mislim da je to tako. Rasuđivanje o sobi nije rasuđivanje o ljudima, a moje rasuđivanje o sobi nije rasuđivanje o meni. Naravno, ovo ne implicira da je ijedan od ovih tipova rasuđivanja suštinski relacioni ili komparacioni, trpajući mišljenje u nešto istog oblika, kao da je isto.

Možemo doći do iste poteškoće na drugi način, pomoću drugog primjera. Skoro svako zna ime svoje majke. Dakle, postavite uvjerenje u svom umu da je ime vaše majke takvo-i-takvo. Sad prođite kroz proces da se najprije držite vjerovanja u to, potom na činjenicu da je ime vaše majke takvo-i-takvo, i na kraju uporedite to dvoje. Pretpostavljam da ćete biti zburnjeni. Vjerovanje se ne predstavlja vašoj svijesti kao „stvar“ ili prisutnost. Vi vjerujete u to, naravno, ali to nije poznavanje mentalne stvari ili strukture. Više je poput dispozicije. Vi ste u stanju da prosto odgovorite na pitanje koje je ime vaše majke, dajući joj ime. To vjerovatno možete uraditi bez razmišljanja ili sumnje: ime jednostavno iskrsava u umu. A činjenica da je ime vaše majke takvo-i-takvo ne pojavljuje se unutar vidokruga takođe, poput sablasnog dvojnika vašeg vjerovanja. Dakle, vjerovanje u nešto (što je isto kao i vjerovanje u to

da je istinito) nije trostruki proces fiksiranja A u vašem umu, potom B, i potom komparacije to dvoje, da biste vidjeli da li oni korespondiraju. Ipak, čini se da ideja korespondencije zahtijeva da to tako treba da bude.

Drugi način da vam postane neugodno u pogledu činjenica kao kategorije prema kojoj misli ili uvjerenja mogu korespondirati jeste promišljanje razlike između činjenica i objekata, ili čak struktura i objekata. Vitgenštajn je tražio da razmotrimo razliku između Ajfelovog tornja, velikog, strukturisanog objekta koji odražava svjetlo i teži mnogo tona, i činjenice o njemu, poput one da je on u Parizu. Isticao je da, iako bi bilo moguće premjestiti Ajfelov toranj u Berlin, ne možete premjestiti činjenicu da je Ajfelov toranj u Parizu. Za razliku od stvari, činjenica nema lokaciju, niti mogućnost kretanja. Činjenica nije lokacijska struktura. Na sličan način je i njemački logičar Gotlob Frege rekao „da ‘sunce je izašlo’ nije objekat koji emituje zrake koji dosežu do mojih očiju, to nije vidljiva stvar poput sunca samog” (Frege, 1952, p. 292).

To se može činiti takvim zbog toga što zasigurno postoje procesi koje nazivamo „suprotstavljenim činjenicama“. Ako ja učtivo tvrdim da nema nikakvih krompira u ostavi, moja supruga me može suočiti sa činjenicom da ih ima. Proces jeste provjeravanje vjerovanja, istraživanje njihove istinitosti, a dobro provedeno istraživanje je kraljevski put da se to uradi. Slično, ukoliko ste zabrinuti da ste ime vaše majke pogrešno zapamtili, načelno biste mogli pokrenuti istraživanje. Mogli biste pogledati stara pisma koja je potpisala, ili službene spise, ili izvode iz matičnih knjiga rođenih. Čak biste mogli i da je upitate. Takvi procesi mogu, a često bi i trebali, potvrditi ili opovrgnuti vaše uvjerenje. Oni mogu ukloniti vaše sumnje. Oni će to i učiniti, naravno, sve dok ih prihvatate kao ono za šta se čini da jesu. Ali to je zauzvrat stvar posjedovanja vjerovanja o njima. Komad papira je beskoristan ukoliko ne smatrate da je to jedno od njenih pisama, a službeni spisi su beskorisni ukoliko pretpostavite da se odnose na nekog drugog. Potvrđivanje osobe da je u pitanju njeno ime je beskorisno ukoliko niste sigurni da li je to vaša majka koja to govori ili možda mislite da ima demenciju. Tumačenje i vjerovanje su uvijek potrebni, čak i ako provjeravamo nešto što smatramo prostom činjenicom. Ono što izgleda kao krompir u ostavi možda i nije to, već lažni objekt u obliku krompira (što se takođe može provjeriti).

Možda nam najbolji pogodak u neinterpretiranom sukobu s činjenicama dolazi ukoliko mislimo o golom iskustvu ili čistoj čulnosti. Škripa,

dahtanje ili svjetlucanje sigurno može navesti na mišljenje: da je miš ušao u kuhinju, da se Rover vrtio u blatu ili da se kropir zaista nalazi u ostavi. Interpretacija može biti očigledna i automatska. Ali još uvijek je potrebno doći od čulnosti do uvjerenja: nenaviknutom umu škripa ili dahtanje ili svjetlucanje sugerisalo bi apsolutno ništa. Povezanost između te vrste svjetlucanja i krompira je jako poznata. Ali je ipak potrebna. Senzacije ne mogu, same po sebi, upućivati izvan njih samih. Vilijem Džejms je nezaboravno objasnio stvarnu situaciju:

Senzacija je poput klijenta koji je dao svoj slučaj advokatu i onda pasivno sluša u sudnici svaki opis svojih djelovanja, ugodnih ili neugodnih, koje advokat nalazi najprimjerenijima da istakne. (James, 1907, p. 246)

U filozofiji uma sporno je da li uopšte postoje takve stvari poput nerazjašnjenih senzacija ili sve senzacije nose tumačenja sa sobom. U svakom slučaju, što se tiče istine, tek uz interpretaciju dobijamo kandidata za istinu. Inače senzacija ostaje glupo, prolazno iskustvo od kojeg ne možemo napraviti ništa. Kao što je Džejms istakao na drugom mjestu, „nova iskustva prosto *dođu i jesu*. Istina je ono što govorimo o njima.“ (Ibid., p. 62). Usput, jedna od mnogih ironija u istoriji filozofije je da je uprkos takvoj izreci, Džejms često (donekle s pravom) optuživan da pretpostavlja da su, uzimajući u obzir da su donekle upotrebljiva, utjeha, čežnja ili ekstatička iskustva koja iznose religiozne osobe same po sebi neka vrsta istine, zanemarujući činjenicu da samo njihove interpretacije u božanskom smislu mogu biti istinite ili lažne. Ali takve tvrdnje, uzete u okviru natprirodnog ili očekivanja budućnosti, onda su same po sebi predmet javnog ispitivanja i kritike (Leuba, 1904, p. 331). O Džejmsu ćemo više govoriti kasnije, razmatrajući pragmatističku teoriju istine.

Iako mislim da je najjači prigovor korenspondentnoj teoriji istine taj da je isprazna ili šuplja, time se ne iscrpljuju argumenti koji se koriste protiv nje. Neki kažu da ne samo da je isprazna, već da je i opasna, da pretpostavlja lažnu sliku načina na koji se um odnosi sa svijetom. Ona nas vidi, moglo bi se pomisliti, kao pasivne primaocice koji ne čine ništa više od odražavanja samotumačećeg ili gotovog svijeta, prije nego kao odgovorne, aktivne istraživače, stvaraocice naših sopstvenih kategorija i naših sopstvenih interpretacija stvari. Jedni kažu da ona implicira „metafizički realizam“, prema kojem postoji samo jedna istinita, pot-

puna knjiga svijeta, a naš je posao da je iščitamo. Drugi kažu da ona od svijeta pravi Kantovu „stvar po sebi“, koja leži daleko izvan kategorija koje naš um može oblikovati da bi se nosio sa njima i na taj način otvara vrata potpunog i neporecivog skepticizma. Bilo bi teško pronaći šta je pravedno, ukoliko ga ima, u svim ovim prigovorima. Jedna stvar je ipak dovoljno jasna, a to je da teorija korespondencije istine ne može biti optužena da je istovremeno potpuno isprazna i da je strašno pogrešna. Možete je optužiti za jedno ili za drugo, ali ne za oboje. Ako je isprazna, onda ne može biti opasna. Isto tako, ako je isprazna, ne može se najbolje primijeniti na neke oblike rasuđivanja, poput zdravorazumskih primjedbi u vezi okruženja, a ne na druge, poput etičkih ili estetskih sudova.

(Превела: Ана Галић)

Literatura:

- Austin, J., Strawson, P., & Cousin, D. (1950). Symposium: Truth. *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes, 24*, 111-172.
- Blanshard, B. (1939). *The Nature of Thought*. vol. 2. London: Allen & Unwin.
- Burks, A. W. (ed.). (1958). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, vol. 8. Cambridge: Harvard University Press.
- Davidson, D. (2000). Truth Rehabilitated. U Brandom (ed.). *Rorty and His Critics*. Oxford: Blackwell.
- Frege, G. (1956). The Thought: A Logical Inquiry. *Mind, 65*(259), 289-311.
- James, W. (1907). *Pragmatism*. New York: Longmans, Green & Co.
- Leuba, J. (1904). Professor William James's Interpretation of Religious Experience. *International Journal of Ethics, 14*(3). 322-339
- Rorty, R. (1990). Texts and Lumps. U *Philosophical Papers*, vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.